

Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

'Ikai ko e Kau Kolekole Kotoa pē Kitautolu?

Koloa 'ia pe masiva, kuo pau ke tau "fai 'a ia 'oku tau lavá" 'i he taimi 'oku fie ma'u tokoni ai e ni'ihī kehē.

Ko ha kongá fo'ou mo faka'ofa 'eni kuo fakafe'iloaki ki he founga fakahoko 'o 'etau konifelenisi lahí. Bien Hecho, Eduardo.

Na'e tu'u 'a Sīsū, 'i he momeniti fakafo taha 'o 'Ene ngāue fakafai-fekau he māmaní, 'i he falelotu lahi 'i Hono koló 'i Nāsaleti, 'o fefolau'aki e ngaahi lea ko 'eni na'e kikite 'i 'e 'Īsaia mo lekooti 'i he Ongongolelei 'a Luké: "Oku 'iate au 'a e Laumālie 'o [e 'Eikí], koe'uhí kuó ne fakanofu au ke u malanga 'aki 'a e ongoongolelei ki he masivá; kuó ne fekau au ke fakamo'ui 'a e lotu mafesí, ke malanga 'aki 'a e huhu'í ki he kau pōpulá, . . . [mo] vete ange 'a kinautolu kuo laveá."¹

Ko e fakahoko ia 'e he Fakamo'ui 'a e 'uluaki talaki 'o 'Ene ngāue fakamāsiá. Ka na'e toe fakamahino 'i foki 'e he vēsī ni neongo e ofi ke fai 'e Sīsū 'Ene feilaulau taupotú mo e Toetu'ú, ko Hono 'uluaki mo e fatongia faka-Misaia mu'omu'a tahá ke tāpuaki 'i 'a e masivá, kau ai 'a e masiva fakalaumālie.

Talu mei he kamata e ngāue 'a Sīsū mo 'Ene 'ofa makehe 'i he kau masivá mo e tukuhāusia. Na'e 'alo'í ia ki he 'api 'o ha toko ua 'o kinautolu mo tupu hake 'i he lotolotonga 'o hanau tokolahi ange. 'Oku 'ikai ke

tau 'ilo kotoa e ngaahi fakaikiki 'o 'Ene mo'ui fakamatelié, ka na'á Ne folofola, "Oku ma'u 'e he fanga fōkisi 'a e tafu, mo e . . . fanga manu 'o e 'ataá . . . 'a e mohe'anga; ka 'oku 'ikai ma'u 'e he Foha 'o e tangatá ha potu ke tokoto ai hono 'ulú."² Ko hono mo'oní, ko e Tupu'anga 'o e langí mo e māmaní "pea mo e ngaahi me'a kotoa pē 'oku 'i ai"³ na'e 'āuhē, 'i He'ene mo'ui fu'u lahí.

'I he hisitōliá kotoa, kuo lau e masivá ko e pole lahi taha 'oku mafola taha 'i he fa'ahinga 'o e tangatá. 'Oku mahino ko hono ngaahi faingata'a'ia 'oku fakaesino, ka ko e maumau fakalaumālie mo fakaeloto te ne lava 'o fakahokó mahalo 'e toe fakamahahi ange. Neongo ia, kuo te'eki fai 'e he Huhu'í ha ui vivili ange ka ke tau kau mo Ia 'i hono to'o e kavenga mafasiá ni mei he kakaí. Na'á Ne folofola koe'uhí ko Sihova Ia, te Ne fakamāu 'i fefeka 'a e fale 'o 'Isilelí koe'uhí "oku 'i homou falé 'a e koloa kuo fa'ao mei he kakai masivá."

Na'á Ne kalanga, "Ko e hā hono 'uhinga, 'o ho'omou ta'omia hoku kakaí, 'o momosi 'a e mata 'o e masivá?"⁴

Ne fakamahino 'i lelei 'eni 'e Lea Fakatātā: "Ko ia 'oku fakamālohi 'i 'a

e masivá 'oku manukí 'i 'e ia 'a hono Tupu'angá" pea "ko ia 'oku tāpuni hono telingá ki he tangi 'a e masivá, . . . 'e tangi [foki mo ia], ka 'e 'ikai ongo'í 'e ha taha."⁵

'I he te'eki a'u e Siasi 'o Sīsū Kalaisi kuo fakafoki mai 'i hotau kuongá ki he 'uluaki ta'ú, kuo fekau 'e he 'Eikí hono kāingalotú ke nau "tokanga'í 'a e masivá mo e . . . faingata'a'ia, pea tokoni'í 'a kinautolu koe'uhí ke 'oua te nau faingata'a'ia."⁶ Fakatokanga'í e lea-ngāue mamafa 'i he fakamatala ko iá—"ke 'oua te nau faingata'a'ia." Ko e lea 'eni 'oku faka'aonga'í 'e he 'Otuá 'i he taimi 'oku fakamātoato aí.

'I he tukupā kāfakafa ko ia ke ikuna'í e faikehekehe 'i he māmaní, ko e hā 'e lava 'e ha tangata pe fefine 'o fai? Na'e fai 'e he 'Eikí Tonu Pē ha tali. Na'e tākai 'e Mele e 'ulu 'o Sīsū 'aki ha lolo telio fakataungata'a, ki mu'a pea toki lavaki'í mo Tutukí, pea ta'ofi 'e Siutasi 'Isikaliote 'a e me'á ni mo "lāunga [koe'uhí ko ia]."⁷

Pea pehē 'e Sīsū:

"Ko e hā 'oku mou fakamahahi'í ai iá? kuo fai 'e ia 'a e ngāue lelei. . . . "Kuó ne fai 'a ia 'oku ne [lava ke]. . . fai."⁸

"Kuó ne fai 'a ia 'oku ne lava ke fai"! Ko ha sīpinga mahino mo'oni! Na'e fakafehu'í 'e ha faiongoongo 'a Mother Telesa 'o Kalakatá fekau'aki mo 'ene ngāue 'aufuató ke fakahaofi e kau tukuhāusia 'i he kolo ko iá. Na'á ne pehē, fakatatau mo e sitetisitiká, na'e 'ikai ke ne lava ha me'a 'e taha. Ne tali hangatonu 'e he ki'í fine'eiki fakaofó ni ko 'ene ngāue 'oku fekau'aki mo e 'ofá, kae 'ikai ko e fiká. Neongo e fu'u tokolahi e kakai ne 'ikai lava 'o tokoni ki aí, na'á ne pehē kuó ne lava 'o tauhi e fekau ke 'ofa ki he 'Otuá mo e kaungá'apí 'aki 'ene tokoni'í kinautolu 'oku a'u ki aí, 'aki ha me'a pē 'okú ne ma'u. Na'á ne pehē 'i ha me'a 'e taha, "Ko e me'a 'oku tau faí ko ha ki'í tulutá pē ki tahi. Ka, kapau na'e 'ikai ke tau fai ia, 'e si'í 'aki 'e he tahí ha tulutá 'e taha [mei hono tu'ungá]."⁹ Na'e fakakaukau fakamātoato e taha faiongoongo ko e tui faka-Kalisitiané 'oku mahino 'oku 'ikai ko ha ngāue fakasitetisitika. Na'á ne fakamatala kapau 'e lahi ange

fiefia 'i he langí 'i ha fakatomala 'a ha taha angahala pē 'e taha 'o laka ange 'i he toko hivehiva 'oku 'ikai fie ma'u ke fakatomalá, ta 'oku mahino 'oku 'ikai fu'u tokanga fēfē 'Otuá ia ki he pēsetí.¹⁰

'E founga fēfē leva ha'atau "faka-hoko e me'a 'oku tau lavá"?

'Oku 'i ai ha me'a, te tau lava, hangē ko e ako'i 'e he Tu'i ko Penisimaní, ke tuku hono ta'ofi 'etau koloá koe'uhí ko 'etau pehē ne 'omi pē 'e he masivá 'a e mamahí kiate kinautolú. Mahalo 'oku 'i ai ha ní'ihí 'oku nau fakatupu pē 'enau ngaahi faingata'a'ia, ka 'oku 'ikai koā ke fai 'e hotau toengá e me'a tatau? 'Ikai ko e me'a ia 'oku fehu'i ai 'e he pule 'ofa ko 'ení, "Oku 'ikai koā ko e kau paea kotoa pē 'a kitautolu?"¹¹ 'Ikai koā 'oku tau tangi kotoa ki ha tokoni mo 'amanaki ki ha tali ki he ngaahi lotú? 'Ikai 'oku tau kole kotoa ha fakamolemole 'i he'etau ngaahi fehālaaki ne faí mo e ngaahi palopalema kuo tau fakatupú? 'Ikai 'oku tau kole kotoa ke totongi huhu'i 'e he 'alo'ofá hotau ngaahi vai-vaí, ke ikuna'i 'e he 'alo'ofá 'a e fakamaau totonú 'i he'etau palopalemá? 'Oku 'ikai ai ha teitei ofo 'i he pehē 'e he Tu'i ko Penisimaní 'oku tau ma'u ha fakamolemole 'o 'etau angahalá 'aki 'etau tautapa ki he 'Otuá, 'a ia 'oku foaki 'ofa lahi, pea 'oku tau ma'u ha fakamolemole 'o 'etau ngaahi angahalá 'aki 'etau foaki 'ofa ki he masiva 'oku kole meiate kitautolú.¹²

Tānaki atu ki he'etau tō'onga 'ofa kiate kinautolú, 'oku totonu foki ke tau lotua kinautolu 'oku tukuhāusíá. Na'e kapusi ha kau Sōlami, na'e lau 'e honau kaungā lotú ko e me'a "uli" mo e "ū me'a ta'e'aonga," mei honau ngaahi fale 'o e lotú "koe'uhí ko e ta'e-matamata-lelei honau kofu [ne tuí]." 'Oku pehē 'e Molomona, na'a nau "masiva 'i he ngaahi me'a 'o e māmaní; pea na'a nau angavaivai foki"¹³—ko ha ongo tu'unga 'oku meimeike na fetākinima ma'u pē. Na'e tali 'e he ongo faifekau ko 'Alamā mo 'Amulekí ki he kakai ne kapusi koe'uhí ko e ta'emamatatalelei 'o honau kofú 'aki 'ena talaange kiate kinautolu 'e tatau ai pē pe ko e hā e ngaahi faingamālie 'e ta'ofi 'e he ní'ihí kehé

meiate kinautolú, te nau kei lava ma'u pē ke lotu—'i he ngoue'angá pea 'i honau ngaahi falé, 'i honau ngaahi fāmilí pea 'i honau lotó.¹⁴

Ka, 'oku pehē 'e 'Amuleki ki he kulupu ko 'eni na'e kapusi: "O ka 'osi ho'omou [lotú], kapau te mou teke'i 'a e masivá mo e telefuá, 'o 'ikai 'a'ahi ki he mahakí mo e faingata'a'ia, pea foaki mei ho'omou koloá, 'o kapau 'oku mou ma'u [ia], kiate kinautolu 'oku masivá—'oku ou pehē kiate kimoutolu, . . . 'oku iku ta'e-aonga 'a ho'omou lotú, pea 'oku 'ikai hano 'aonga kiate kimoutolu, pea 'oku mou hangē ko e kau mālualoi 'a ia 'oku nau faka'ikai'i 'a e tuí."¹⁵ Ko ha fakamanatu mahu'inga ia 'e tatau ai pē pe 'oku tau koloa'ia pe masiva, kuo pau ke tau "fai 'a ia 'oku tau lavá" 'i he taimi 'oku fie ma'u tokoni ai e ní'ihí kehé.

Koe'uhí ke 'oua na'a tukuaki'i au 'oku ou fokotu'u atu ha polokalama lahi ka 'oku ta'emalava, ma'á e masivá pe ko e kolekolé, 'oku ou fakapapa-u'i atu 'oku ou faka'apa'apa'i lahi e ngaahi tefito'imo'oni 'o e fa'a-ngāué, fakapotopotó, mo'ui fakafalala pē kiate kitá, mo e loto'i ngāué, 'o tatau mo ha toe tangata pe fefine 'oku mo'ui. 'Oku fie ma'u ma'u pē ke tau tomua tokoni'i pē kitautolu ki mu'a

pea tau toki kumi tokoni mei he ní'ihí kehé. 'Ikai ngata ai, 'oku 'ikai ke u 'ilo'i pau pe 'e anga fēfē ha'amou takitaha fakahoko homou fatongia kiate kinautolu 'oku 'ikai pe 'ikai ke nau lava 'o tokoni'i kinautolú. Ka 'oku ou 'ilo'i 'oku 'afio'i ia 'e he 'Otuá, pea te Ne tokoni'i mo tataki koe 'i he ngāue 'ofa 'o e tu'unga faka-ākongá kapau 'okú ke holi mo lotua mo feinga ma'u pē ke tauhi ha fekau kuó Ne toutou 'omai kiate kitautolu.

Te mou fakatokanga'i 'oku ou lea heni ki he ngaahi fie ma'u faingata'a 'o e sōsaietí 'oku 'ikai fakangatangata pē ki he kāingalotu 'o e Siasí. Me'a mālie he ko e founga tokoni'i kitautolu 'e he 'Eikí 'oku faingofua ange; kuo pau ke tauhi 'e kinautolu kotoa pē 'oku malava fakaesinó, 'a e fono 'o e 'aukai. Na'e tohi 'e 'Īsaia:

"'Ikai ko 'eni 'a e 'aukai kuó u fili? . . .

"'Ikai ko e me'a ke tufaki ho'o māá ki he fiekaia, pea ke 'omi 'a e masiva kuo lí ki tu'á ki ho falé? 'o ka ke ka mamata ki he telefuá, ke fakakofu ia . . . ? [ke ke] vete 'a e ngaahi kavenga mamafá, mo . . . tukuange 'a e kau tamaio'eikí . . . ?"¹⁶

'Oku ou fakamo'oni ki he ngaahi maná, fakalaumālie mo fakatu'asino

‘o Siamane Hahaké koe’uhí he na’e ‘ikai ngata pē ‘ene foaki hono suti fika uá mo hono sote ‘e tahá kae to’o foki mo hono suú ‘o foaki. “Hono ‘ikai faka’ofa’ofa ‘i he ngaahi mo’ungá [mo e fetuiaki ‘i he ngaahi fale he mala’e vakapuná] ‘a e va’e ‘o ia ‘oku ‘omi ‘a e ongoongo ‘o e leleí, mo ne fakahā ‘a e [melinó].”²⁰ Laka ange ‘i ha toe taha ‘oku ‘ou ‘ilo’i, kuo hanga ‘e Palesiteni Monisoni ‘o “fai [ma’u pē] ‘a e me’a kotoa ‘okú ne lavá,” ki he kau uitoú mo kinautolu ‘oku ‘ikai ha tamaí, ki he masivá pea mo e faingata’a’iá.

‘I ha fakahā ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá he 1831, na’e pehē ai ‘e he ‘Eikí, ‘e mamata ‘i ha ‘aho ‘a e masivá ki he pule’anga ‘o e ‘Otuá ‘oku ha’u “‘i he mālohi mo e nāunau lahi” ke fakahaofi ‘a kinautolu.²¹ ‘Ofa te tau tokoni ‘i he fakahoko ‘o e kikité ‘aki ‘etau ō mai ‘i he mālohi mo e nāunau ‘o ‘etau mēmipasipi ‘i he Siasi mo’oni ‘o Sīsū Kalaisí ke tau fai ‘a ia te tau malavá ke fakahaofi ha ni’ihi, mei he masiva ‘okú ne ha’i kinautolú pea mo e tukuhāusia ‘okú ne veuki ‘enau ngaahi faka’ānauá, pea ‘oku ou fai ‘eni ‘i he huafa ‘alo’ofa ‘o Sīsū Kalaisí, ‘ēmeni. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Luke 4:18.
2. Mätü 8:20.
3. 2 Nifai 2:14; 3 Nifai 9:15.
4. ‘Isaia 3:14–15.
5. Lea Fakatātā 14:31; 21:13.
6. Tokäteline mo e Ngaahi Fuakava 38:35.
7. Vakai, Ma’ake 14:4–5; vakai foki, Mätü 26:8–9; Sione 12:4–5.
8. Ma’ake 14:6, 8; ko e tånaki atu e fakamamafa’i.
9. Mother Teresa of Calcutta, *My Life for the Poor*, ed. José Luis Geonzález-Bolado and Janet N. Playfoot (1985), 20.
10. Vakai, Malcolm Muggeridge, *Something Beautiful for God* (1986), 28–29, 118–19; vakai foki, Luke 15:7.
11. Mōsaia 4:19.
12. Vakai, Mōsaia 4:26.
13. ‘Alamā 32:2–3.
14. Vakai, ‘Alamā 34:17–27.
15. ‘Alamā 34:28; ko e tånaki atu e fakamamafa’i.
16. ‘Isaia 58:6–7.
17. ‘Isaia 58:9.
18. Attributed to John Bradford; see *The Writings of John Bradford*, ed. Aubrey Townsend (1853), xliii.
19. “Kuo Lahi Hoku Tāpuaki,” *Ngaahi Himi*, fika 126.
20. ‘Isaia 52:7.
21. Tokäteline mo e Ngaahi Fuakava 56:18; vakai foki veesi 19.

fakatou’osi, ‘a ia ‘oku ma’u ‘e kinautolu ‘oku nau mo’ui ‘aki e fono ‘o e ‘aukaí ‘o laka hake ‘i he tu’o tahá. ‘Oku ou fakamo’oni ki he ngaahi mana kuo hoko kiate aú. ‘Io, hangē ko e lekooti ‘e ‘Isaia, Na’á ku tangi ‘i he ‘aukai, pea kuo tali mo’oni ‘e he ‘Otuá, “Ko au ‘eni.”¹⁷ Fakamahu’inga’i mu’a e faingamālie toputapu ko iá he māhina kotoa pē, pea foaki lahi ‘i ho’omou ‘aukaí pea mo e ngaahi foaki ‘ofa fakaetangata, fakaako, mo fakaefaifekau kotoa pē ‘o fakatatau mo homou ngaahi tūkunga. ‘Oku ou palōmesi atu ‘e ‘ofa lahi ‘a e ‘Otuá kiate koe, pea ‘e ui ho hingoá ko e monū’ia ‘o lauikuonga, ‘e kinautolu ‘oku ma’u tokoni meiate koé. Ne laka hake he kāingalotu ‘e toko 750,000 ne tokoni ‘i he ta’u kuo ‘osí, ‘e he ngaahi foaki ‘aukai ne tukuatu ‘i he kau pīsope mo e kau palesiteni Fine’ofa faivelengá. Ko ha Kāingalotu loto hounga’ia tokolahi fau ia.

Kāinga, ‘oku fie ma’u ‘e he fa’ahinga malanga peheé ke u fakahaa’i e ngaahi tāpuaki ne ‘ikai ke u ngāue’i,

ta’e-taau mo ia, pea mo ta’etukua tuku ‘i he’eku mo’ui, fakaetu’asino mo fakalaumālie fakatou’osi. Na’e pau ke u hoha’a ki he ngaahi me’a fakapa’angá he taimi ‘e ni’ihi, ‘o hangē ko kimoutolú, ka kuo te’eki ai ke u masiva, pe teitei ‘ilo’i pe ‘oku fēfē ‘a e masivá. ‘Ikai ko ia pē, ‘oku ‘ikai ke u ‘ilo ‘a e ‘uhinga pe ko e hā ‘oku faikehekehe lahi ai e tūkunga ‘i he fā’ele’í, mo’ui, ngaahi faingamālie fakaakó, mo faka’ekonōmiká, ‘i he mo’ui fakamatelié ni, ka ko e taimi ‘oku ou vakai ai ki he tokolahi fau ‘a e fie ma’ui, ‘oku ou ‘ilo’i “ka ne ta’e-’oua e ‘alo’ofa ‘a e ‘Otuá, te u kei pehē ai pē.”¹⁸ ‘Oku ou toe ‘ilo foki neongo ‘oku ‘ikai ko e tauhi au hoku tokouá, ka ko e tokoua au ‘o hoku tokouá, pea “[koe’uhí kuo foaki lahi kiate au, kuo pau ke u foaki].”¹⁹

‘I he tu’unga ko iá, ‘oku ou faka’apa’apa mo’oni kia Palesiteni Tōmasi S. Monisoni. Kuó ma feohi ‘i ha ta’u ‘eni ‘e 47, pea ko e ‘ata te u mata’i-koloa ‘aki ‘o a’u ki ha’aku maté, ko ‘ene folau vakapuna mai ‘i hono silipá mei he faingata’a’ia faka’ekonōmika